

Artikel: De waarde van de markerwaarddiscussie: De markerwaarddiscussie van 1971 tot 1990

Auteur: Michaël Koelewijn

Verschenen in *Skript Historisch Tijdschrift*, jaargang 45.2, 34-44.

© 2023 Stichting Skript Historisch Tijdschrift, Amsterdam

ISSN 0165-7518

Abstract: The original Lely-plan for the closure of the Zuiderzee called for the creation of five polders. Although four were created from the 1920's to the 1970's, the fifth one, the Markerwaard, never came into existence. From 1971 to 1990 there was an ongoing discussion about the creation of the Markerwaard, mostly concerning the question if it even should be built at all. The main argument for the creation of the Markerwaard was that it would create more land and labor opportunities. The counterargument pointed towards the loss of nature and how the creation of more land would not solve the spatial planning issues the Netherlands was facing. The private initiatives set up by supporters of the Markerwaard ultimately failed and as a result the Markerwaard was never created.

Skript Historisch Tijdschrift is een wetenschappelijk blad dat viermaal per jaar verschijnt. De redactie, bestaande uit studenten en pas afgestudeerden, wil bijdragen aan actuele historische debatten, en biedt getalenteerde studenten de kans om hun werk aan een breder publiek te presenteren.

DE WAARDE VAN DE MARKERWAARDDISCUSSIE

DE MARKERWAARDDISCUSSIE VAN 1971 TOT 1990

Michaël Koelewijn

Nadat het plan van minister Cornelis Lely (1854-1929) had geleid tot de inpoldering van de Zuiderzee en het ontstaan van een twaalfde Nederlandse provincie, was er lange tijd de verwachting dat Flevoland nog groter zou worden. Hoewel er negentien jaar lang over is gediscussieerd, is Lely's vijfde polder, de Markerwaard, uiteindelijk niet gerealiseerd. In dit artikel zal worden gekeken naar deze discussie, om de polder toch nog eens 'boven water' te halen.

INLEIDING

In 1918 wist de minister van waterstaat, Cornelis Lely, zijn plan tot de (gedeeltelijke) inpoldering van de Zuiderzee in de vorm van een wet langs de regering te krijgen, de zogenaamde wet tot de afsluiting en inpoldering van de Zuiderzee, beter bekend als de Zuiderzeewet. Het leidde tot de aanleg van vier polders: de Wieringermeer, de Noordoostpolder, Oostelijk Flevoland en Zuidelijk Flevoland. Deze laatste drie vormen tegenwoordig de provincie Flevoland. In de Nederlandse samenleving heerste (en heerst nog steeds) grote onwetendheid over de geplande aanleg van een vijfde polder: de Markerwaard. Hoewel het plan nooit is uitgevoerd, dacht in 1972 bijna een kwart van de Nederlandse bevolking dat de inpoldering al was voltooid.¹ Dit was een gevolg van het gebrek aan kennis over het Zuiderzeeproject dat heerste bij grote delen van de bevolking; van 1918 tot 1972

was er geen maatschappelijke discussie over de Zuiderzeewerken. Dit maakt de maatschappelijke discussie over de Markerwaard uniek. In dit artikel wordt de afwezigheid van die discussie besproken. Hierbij wordt ook geprobeerd om de grootte en omvang van de Zuiderzeewerken te benadrukken aangezien het ondervertegenwoordigd is in de Nederlandse (academische) geschiedschrijving.

VLIEGVELD MARKERWAARD

Het ontstaan van de Markerwaarddiscussie kwam voort uit het debat over het ontwikkelen van een tweede nationaal vliegveld. In een rapport uit 1971 werd geconcludeerd dat de druk op Schiphol het beste verlicht zou kunnen worden door een tweede nationale luchthaven te bouwen. Het rapport keek naar verschillende locaties voor deze nieuwe luchthaven, waarbij een voorkeur bestond voor de

Markerwaard. Tegelijkertijd had de regering in 1967 prioriteit gegeven aan de inrichting van Zuidelijk Flevoland, waardoor ze in 1972 nog geen officieel standpunt had ingenomen over de voortzetting van de plannen voor de Markerwaard. Wel werd in hetzelfde jaar de Dienst der Zuiderzeewerken (ZZW) gevraagd om een rapport op te stellen met verschillende ideeën over de inrichting van de Markerwaard.²

Al snel na de publicatie van het rapport uit 1971, ontstonden meerdere actiegroepen in Noord-Holland, waaronder de werkgroep 'Vliegveld Markerwaard' en de stichting 'Markerwaard van de Kaart'. Deze groepen waren allebei actief om de komst van een Markerwaard tegen te gaan, en om zo ook de komst van een vliegveld in de regio te voorkomen. Als reactie op het overheidsrapport uit 1971 kwam de werkgroep al snel met een eigen rapport. Hierin werd gesteld dat er meer onderzoek moest worden gedaan naar de wensen van de bevolking en dat de inpoldering op zichzelf een aanvechtbare zaak is.³ Onder de tegenstanders bevonden zich verschillende gemeenten die grensden aan het Markermeer. Zo schreef de gemeente Monnickendam een brief aan de ministerraad om de volledige inpoldering te stoppen.

In 1972 publiceerde de ZZW *Nota nr.276 Beschouwingen over de Markerwaard*. Hierin werd gewezen op de noodzaak tot droogmaking en het belang om op korte termijn te beginnen. Ook werden er zes verschillende uitvoeringsgradaties uitgelicht. Zo was er een minimalistische variant, waarbij alleen dijken voor een goede waterhuishouding zouden worden gebouwd, maar ook een extreme mogelijkheid, waarbij het Markermeer bijna volledig zou worden ingepolderd. De kosten voor de plannen varieerden tussen de 450 en 795 miljoen gulden.

De *Nota* werd in het voorjaar van 1973 ter inzage gelegd bij alle provincies en gemeenten die grensden aan

de geplande polder. Historicus Dirk Jan Wolffram stelt dat Rijkswaterstaat dit deed om te laten zien dat er genoeg lokale steun voor de plannen was. Mocht dit het geval zijn geweest, dan was de reactie niet zoals gehoopt.⁴ Zo ontstond er rond een informatiebijeenkomst in Utrecht veel media-aandacht, toen een bekende planoloog niet alleen de ZZW-nota 'een onvoldragen geesteskind' noemde. Ook stelde hij dat de inpoldering geen duidelijke doelstelling had die 'het vervullen van provinciale en lokale verlangens' zou overstijgen en dus niet van nationaal belang was. Het doel om te Randstand te ontlasten, één van de argumenten voor het droogleggen van de polder, was volgens de planoloog enkel een lokaal belang.⁵

Uiteindelijk leverde de inzageperiode 101 brieven en 149 bezwaarschriften op. De meest opvallende van deze bezwaarschriften was die van de Vereniging tot Behoud van het IJsselmeer (VBIJ), waar 5.167 individuele handtekeningen onder werden gezet. De VBIJ was opgericht in 1972 onder de naam Vereniging tot *Beheer van het IJsselmeer* en was een voortzetting van de eerdergenoemde Stichting Markerwaard van de Kaart en de Werkgroep Vliegveld Markerwaard. De VBIJ werd al snel de belangrijkste tegenstander van de Markerwaard. Eén van de eerste grote pleitbrieven die ze schreven, was het zogenoemde 'Plan Waterlely', die als een alternatief op de ZZW-nota werd gepresenteerd. In de brief werd gesteld dat de aandacht moest liggen op het oplossen van het ruimtegebruik op het 'oude land' en niet het verschuiven van deze problemen naar het 'nieuwe land'. Dit zou vooral gerealiseerd moeten worden door middel van stadsvernieuwing en een betere verspreiding van de ruimtedruk over Nederland door het verbeteren van het openbaar vervoer. Zo opperden ze dat er een spoorverbinding over de Afsluitdijk moest komen.⁶

DE WEG NAAR DE PLANOLOGISCHE KERNBESLISSING

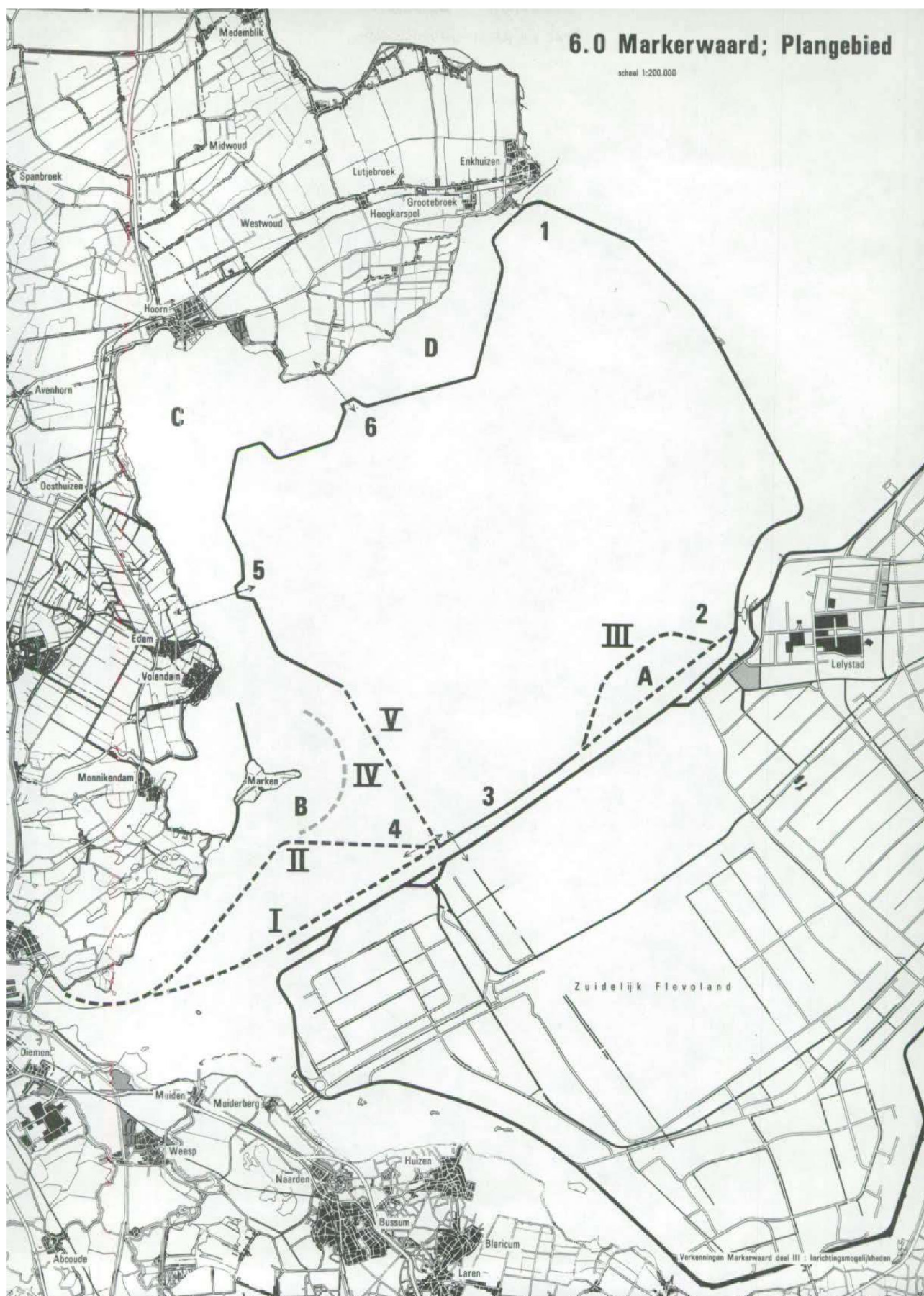
Mede door de groeiende publieke discussie rondom de Markerwaard, besloot de regering in juli 1974 dat de Markerwaard het onderwerp zou worden van een 'Planologische Kernbeslissing' (PKB). Dit betekende dat de regering een beleidsvoornemen voor de Markerwaard aannam, waarna er uitgebreide informatie en inspraakronden zouden plaatsvinden. Deze procedure zou worden afgesloten met een advies van de Raad van Advies voor de Ruimtelijke Ordening (RARO). Toch was het niet enkel de maatschappelijke discussie rond de noodzaak van de Markerwaard die leidde tot deze keuze. Een belangrijke kwestie die ook speelde, betrof de financiële haalbaarheid van de polder en de vraag of de investering terugverdiend kon worden. Door de Markerwaard door de PKB-procedure te laten gaan, werd een besluit over de kwestie naar de toekomst verschoven.

Voordat we gaan kijken naar de PKB-procedure, is het belangrijk om kort de argumenten van beide kanten op een rij te zetten. De voorstanders wezen erop dat het aanleggen van de polder meer grondoppervlak zou opleveren, waarmee de Randstad kon worden verlicht. Daarnaast was het volgens hen de perfecte plek voor een tweede nationale luchthaven en zou de inpoldering door de nog steeds geldende Zuiderzeewet uit 1918 zelfs wettelijk verplicht zijn. Hierbij is het echter van belang te vermelden dat nergens in de wet werd gesproken over welke gedeeltes van de Zuiderzee ingepolderd zouden worden. Tegenstanders van de inpoldering wezen op het verlies van de natuur die in het Markermeer te vinden waren en de belangen van de visserij. Het grootste argument tegen de inpoldering was echter de onduidelijkheden omtrent het doel van de Markerwaard. Het zou namelijk de bestaande ruimteproblemen niet oplossen, maar alleen de problemen (tijdelijk) verplaatsen.

De keuze voor de PKB-procedure koelde de Markerwaard-discussie in dergelijke mate af, dat toen de Rijksdienst van de IJsselmeerpolders (RIJP) in 1975 een nieuw rapport uitbracht over de Markerwaard, het nauwelijks in de media voorbijkwam. Dit rapport behandelde vier verschillende extremen voor de inrichting van hetzelfde dijkentraject. Het doel van het rapport was om te laten zien welke verschillende inrichtingsmogelijkheden er waren voor de Markerwaard.⁷ De VBIJ bleef ook actief in deze periode, met onder meer de organisatie van twee grote protesten en de productie van een film tegen de inpoldering.

DE PLANOLOGISCHE KERNBESLISSING

In 1979 besloot de overheid dat Schiphol en verschillende kleinere vliegvelden toestemming zouden krijgen voor uitbreiding. Dit betekende dat de noodzaak voor de Markerwaard als locatie van een nieuwe luchthaven plotseling verdween.⁸ Dit zorgde ervoor dat de regering de kwestie van een tweede nationale vliegveld en de komst van de Markerwaard van elkaar kon scheiden. Het kabinet kreeg hiermee eindelijk de vrijheid om een besluitvoornemen alleen rond de Markerwaard te kunnen opstellen. In juni 1980 nam het kabinet-Van Agt I zich dan ook voor om de Markerwaard in te polderen. De belangrijkste argumenten hiervoor waren de bevolkingsdichtheid, verstedelijking en de verwachte bevolkingsgroei in Nederland, waardoor extra grond zeer nuttig zou zijn. Hierbij werd specifiek verwezen naar de hervestiging van landbouwbedrijven die in de knel kwamen op het oude land. Dit leidde al meteen tot kritiek van de partijen in de Tweede Kamer. Zelfs regeringspartij CDA had kritiek op het feit dat het kabinet verder onderzoek niet eerst afwachtte. Hiernaast waren zowel D66 als de PvdA tegen, waarbij de PvdA erop wees dat de noodzaak van de polder nog niet was aangetoond. De VBIJ sloot zich aan bij de kritiek van de PvdA en be-

Het dijktracé volgens het rapport 'Verkenningen' van het RIJP. Uit: Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders en Dienst der Zuiderzeewerken, Verkenningen Markerwaard (Lelystad 1975) 63.

noemde ook dat de regering geen goed onderzoek had gedaan naar alternatieven, voordat zij met de principe-uitspraak was gekomen.⁹

Ondanks deze kritiek kwam de regering in september 1980 met het voorstel dat de basis zou vormen voor de PKB-procedure naar buiten. De polder zou 41.000 ha (400 km²) groot worden en bijna exact hetzelfde dijktraject als het RIJP-plan uit 1975 volgen (zie afbeelding 1). Voor de inrichting zou de helft een agrarisch doeleind krijgen, terwijl de rest bestemd was voor bebouwing, bossen of recreatie. In dit deel was ook ruimte gereserveerd voor speciale doeleinden, zoals militaire terreinen, een energiecentrale of een vliegveld. In het beleidsvoorstel was geen specifieke inrichting van de polder opgenomen en werd alleen op de gewenste indeling gewezen.¹⁰

Na het aanbieden van het beleidsvoornemen, begon de PKB-procedure. Deze procedure bestond uit twee delen: het advies van de RARO en een inspraakperiode van acht maanden. De regering ontving tijdens deze inspraakperiode 664 reacties op het beleidsvoornemen, waarvan er meer dan 400 afkomstig waren van individuele burgers. De andere reacties kwamen van organisaties. Ook werden er handtekeningenacties georganiseerd, waarbij de VBIJ 12.390 individuele handtekeningen tegen de polder verzamelde. Een groep genaamd 'Belangengroep Inpoldering Markerwaard' verzamelde 2.496 handtekeningen voor de inpoldering. Samen met reacties opgesteld in groepsverband, leidde dit ertoe dat ruim 20.000 mensen van zich hadden laten horen.¹¹ Dit was een hogere betrokkenheid dan de andere PKB-procedures die in die periode plaatsvonden en laat de maatschappelijke betrokkenheid bij de Markerwaard-kwestie goed zien.¹² De uiteindelijke uitkomst van de inspraak was dat 51,1 procent van de 664 reacties tegen de inpoldering waren, 33,6 procent voor de inpoldering waren en 15,2 pro-

cent geen duidelijke voorkeur had. Wanneer er rekening wordt gehouden met de hoeveelheid insprekers, is het zo dat van de 20.000 insprekers 84,2 procent tegen was, terwijl maar 14,7 procent voor de inpoldering was.¹³

In april 1982 bracht de RARO zijn advies uit. Bij een hoofdelijke stemming, waarbij 24 van de 45 leden hun stem uitbrachten, ontstonden uiteindelijk drie stromingen: inpolderen, uitstellen of niet inpolderen.¹⁴ De dertien leden die voor inpoldering hadden gestemd, beargumenteerden dat het cruciaal was om extra grondgebied te verkrijgen, zodat Nederland leefbaar bleef. De negen leden die voor uitstel, waren hadden hier twee redenen voor. Vijf ervan bekritiseerden het ontbreken van essentiële informatie. Hierbij doelden ze vooral op data over de inrichting van de polder en een mogelijke visie op de Markerruimte; eenzelfde argument dat vaak genoemd werd door de insprekers. De vier andere leden vonden dat het besluit over de Markerwaard iets voor toekomstige generaties was. De twee leden die helemaal tegen de inpoldering waren, benadrukten de kritiek op het ontbreken van informatie rond de Markerwaard; specifiek het gebrek aan een scenario waarin er helemaal geen inpoldering zou plaatsvinden. Zij concludeerden dat aan de hand van de huidige informatie de Markerwaard niet wenselijk was, maar er wel snel duidelijkheid over de kwestie moest komen.¹⁵ Zoals de RARO zelf evalueerde over zijn advies: 'Wellicht is de Regering niet gebaat bij zo'n verdeeld advies'.¹⁶

DE POLITIEK AAN ZET

De PKB-procedure viel samen met de Tweede Kamerverkiezingen van 1981. Hierdoor werd de Markerwaard ook een verkiezingsonderwerp. Deze politisering werd duidelijk in de verkiezingsprogramma's. Waar in 1977 enkel de D66 en PvdA, samen met enkele linkse partijen, tegen de inpoldering waren, was in 1981

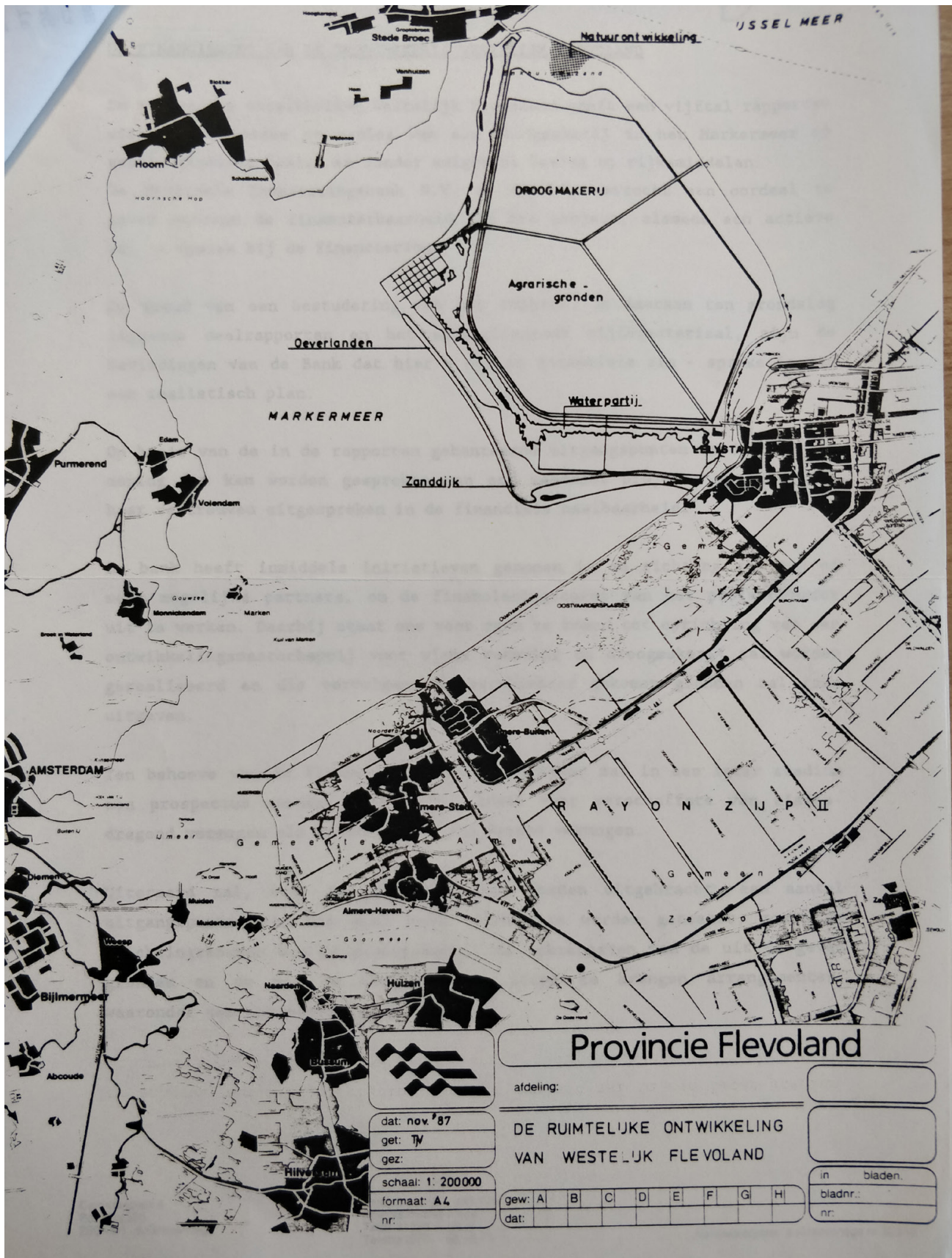
het overgrote deel van de partijen tegen de komst van de Markerwaard. Enkel de RPF was duidelijk voor. De VVD en het CDA (die Van Agt-I vormden) namen als enige partijen geen standpunt in, in afwachting van de PKB-procedure. Na de verkiezingen kwam het kabinet-Van Agt II tot stand, waaraan het CDA, D66 en de PvdA deelnamen. Het leidde ertoe dat het officiële regeringstandpunt ten aanzien van de Markerwaard werd aangepast. Het kabinet gaf aan dat het niet overtuigd was van de wenselijkheid tot inpoldering en zou wachten met een definitieve beslissing tot de voltooiing van de PKB-procedure. Nog belangrijker was dat de regering ook begon aan een voorstel voor het beheer van het Markermeer als open water; iets waar de tegenstanders van de Markerwaard al vroeg in de discussie om hadden gevraagd. Het kabinet Van Agt-II viel echter snel, vooral vanwege wantrouwen tussen de PvdA en het CDA, waardoor er in september 1982 al nieuwe verkiezingen plaatsvonden. Hieruit ontstond het kabinet-Lubbers I, dat meteen kon beginnen aan de uitdaging van het RA-RO-advies.¹⁷

DE MARKERWAARDDISCUSSIE IN ACTIE

Vergelijkbaar met de acties van de VBIJ in 1977, werden er in 1983 en 1984 opnieuw zeilende demonstraties georganiseerd. De demonstratie van 1984, waaraan 180 schepen meededen, kreeg ook aandacht in meerdere landelijke kranten.¹⁸ Hetzelfde kan niet worden gezegd over de eerste pro-Markerwaard demonstraties. In krantenbank *Delpher* zijn tijdens dit onderzoek dan ook geen verwijzingen gevonden naar pro-Markerwaard-demonstraties. Hieruit valt op te maken dat de pro-Markerwaard-manifestaties niet alleen laat op gang kwamen, maar ook minder aandacht kregen van de landelijke media in vergelijking met de acties tegen de inpoldering. Dit is een interessant gegeven, aangezien in de jaren 1983-1984 de Markerwaard-discussie juist het hevigst werd gevoerd in de kranten. Gedurende deze twee jaar werden er vele opiniestukken voor en tegen de Markerwaard geschreven, waarop ook regelmatig werd gereageerd.¹⁹

Tegelijkertijd was er binnen de politiek een belangrijke verschuiving te zien. Onder Lubbers kwam er een grote

**"ALS HET RIJK GEEN GELD HEEFT, DAN HEEFT
HET BEDRIJFSLEVEN DAT WEL"**

Een kaart van de Provincie Flevoland waarop het nieuwe plan 'Westelijk Flevoland' te zien is. Erfgoedpark Batavialand, Archief M. Spierings (857), Doos 6.

focus op werkgelegenheid en beperking van de financiële lasten van de overheid.²⁰ Wat betreft de financiële lasten van de Markerwaard stonden de voor- en tegenstanders recht tegenover elkaar. In september 1983 werd bijvoorbeeld door een tweetal economen, in opdracht van de VBIJ, een analyse gemaakt waarin werd voorspeld dat de overheid één tot twee miljard 'verlies' zou lijden op de aanleg van de Markerwaard.²¹ Een nieuwe kostenpost die werd meegerekend was het compenseren van schade die in Noord-Holland zou ontstaan vanwege verzakking. In een onderzoekverslag uit 1983 voorspelde de RIJP dat de maatregelen hiertegen alleen al 160 miljoen gulden zouden kosten.²² De claim van de VBIJ dat de overheid 'verlies' zou leiden, werd vier maanden later al door RIJP tegengesproken. In hun eigen onderzoek konden de investeringen in 30 jaar worden terugverdiend. Er werd hierin ook specifiek gewezen op de 40.000 manjaar werkgelegenheid en de 2.500 permanente arbeidsplekken die zouden worden gecreëerd.²³

IS HET LAND HET WAARD?

In mei 1985 kwam het kabinet-Lubbes I met een besluit over de Markerwaard. Het kabinet stelde dat 'ons land op den duur meer gebaat is bij een nieuw stuk land met verschillende functies en grote randmeren dan bij het handhaven van het gehele Markermeer als grootschalig binnenwater.'²⁴ Het besluit verbond wel drie voorwaarden aan de inpoldering: voldoende maatschappelijke vraag, multifunctionaliteit en verantwoorde financiering. Het eerste punt zou problematisch blijken, aangezien uit een onderzoek uit 1985 was gebleken dat 57 procent van de Nederlanders tegen de aanleg van de Markerwaard was, iets dat in het besluit werd erkend. Er waren echter nog voorstanders van de Markerwaard, waarvan een deel de private sector zag als oplossing voor het financiële probleem.

De eerste particuliere initiatieven om de Markerwaard in te polderen stamden uit 1972, maar kwamen pas vanaf 1984 echt op gang. Zo was er een initiatief dat bestond uit een groep ondernemers uit Flevoland, die wilden dat de Markerwaard als een onderneming werd gezien, waarbij de regering één van de aandeelhouders kon zijn. Hiermee zou het tekort aan overheidsfinanciën de inpoldering niet in de weg staan. Of, zoals de groep het zelf verwoordde: 'Als het rijk geen geld heeft, dan heeft het bedrijfsleven dat wel'.²⁵ Het plan dat hierbij werd, aangehouden was nog altijd dezelfde polder van 41.000 ha uit 1975 met een hoofdzakelijke agrarische focus. In 1985 verenigde deze ondernemers zich in de Stichting Initiatiefgroep Markerwaard (IGM).

Op het plan van de IGM kwam al snel kritiek, die met name bestond uit drie punten. Hoe kan dit project, dat de overheid niet rendabel acht, wel rendabel zijn voor particuliere beleggers? Willen we in tijden van landbouwoverschotten binnen de Europese Gemeenschap (EG) wel meer landbouwgrond? En is het wel slim om zo'n groot project privaat te financieren? De IGM, die beseftte dat de publieke opinie niet aan zijn kant stond, verspreidde in 1985 advertenties waarin het opriep om de Markerwaard te voltooiën als laatste stap in het plan-Lely. Ook werd de oprichting van de Vereniging van Vrienden van de Markerwaard (VVM) aangekondigd, een vereniging die zich ging inzetten voor de komst van een Markerwaard. Ondanks het groeiende aantal organisaties die voorstander waren van de Markerwaard, was al snel duidelijk dat de regering niet zou doorgaan met de inpoldering. De financiële kwesties lagen hier aan ten grondslag. In september 1986 besloot het kabinet niet over te gaan tot inpoldering in verband met een onderzoek waaruit bleek dat de regering met het huidige plan 1,7 miljard gulden zou moeten bijdragen. Hierbij werd wel specifiek genoemd dat de regering vasthield

aan hun besluit uit 1985 en dat zodra de verantwoorde financiering was gevonden, de inpoldering kon doorgaan.

DROOGMAKERIJ WESTELIJKE FLEVOLAND

Na deze uitspraak van de regering kwam de IGM met een nieuw plan: de Droogmakerij Westelijk Flevoland. Dit plan was opgesteld door een stuurgroep (met dezelfde naam, afgekort DWF) bestaand uit vertegenwoordigers van het IGM, verschillende landbouworganisaties en de provincie Flevoland. Volgens het nieuwe plan zou er een kleine polder komen met een oppervlakte van 23.000 ha, terwijl voor de rest van het Markermeer (47.000 ha) een plan zou moeten worden opgesteld waarin het beheerd zou worden als open water.²⁶ Dit was een slimme zet, aangezien hiermee werd gereageerd op de kritiek van de VBIJ dat een beheerplan van het Markermeer als open water miste. Tegelijkertijd werd er ook gereageerd op de kritiek rondom de overproductie van de landbouw; de nieuwe polder behield in het nieuwe plan wel zijn nadruk op agrarische doeleinden, maar zou nu vooral worden gebruikt voor bloembollentelers en pootaardappelentelers. Van deze producten was immers geen overschot in de EG en volgens onderzoek van de IGM was er een grote behoefte aan dat soort landbouwgrond. De droogmakerij zou ongeveer 800 miljoen gulden kosten, compleet gefinancierd via particuliere investeringen. Volgens de berekeningen zou de complete polder maximaal 1,5 miljard gulden opleveren.²⁷ De DWF leek te hebben geleerd van de voorgaande plannen rondom de Markerwaard en had een plan opgesteld met een duidelijk doel, dat ook rendabel zou zijn.

De minister van Verkeer en Waterstaat was enthousiast over dit plan en gaf een oud-minister de opdracht de financiële claim van de DWF te onderzoeken. Het leidde al snel tot een reactie van 21 organisaties die tegen de inpoldering waren. Hierbij werd gewezen op dezelfde

punten als voorheen: inpoldering schaadt het milieu, is gevaarlijk voor de drinkwatervoorziening en is financieel gezien riskant. Met betrekking tot de nieuwe inrichting van de polder, waren de organisaties kort van stof: deze was onnodig.²⁸ Eenzelfde twijfel was er ook bij andere ministeries die zich zorgen maakten over onvoorziene kosten, de werkelijke vraag naar de landbouwgrond en de risico's van het project.²⁹ Toch kwam het rapport, opgesteld door de oud-minister, op een aantal kleine wijzigingen na met een positief oordeel rondom de droogmakerij en concludeerde dat private financiering zeker mogelijk was.³⁰

Ondanks het positieve oordeel is de polder er nooit gekomen. In 1989 werden er Tweede Kamerverkiezingen gehouden in Nederland. Hoewel de Markerwaard niet meer zo hoog op de politieke agenda stond als in 1981, hadden de meeste partijen het wel opgenomen in hun verkiezingsprogramma. De regeringspartij CDA was voor, terwijl de VVD zich stilhield over de kwestie. Alle andere partijen, op de RPF na, waren tegen de inpoldering.³¹ Uiteindelijk zouden het CDA en de PvdA het nieuwe kabinet Lubbers-III vormen. In het jaar daarop, in november 1990, kwam de RARO met een advies over de droogmakerij, dat nog aangevraagd was door het voorgaande kabinet:

Het advies van de raad is zeer terughoudend. (...) De Raad is van mening dat het de voorkeur verdient om pas tot aanleg van een polder in het Markermeergebied over te gaan wanneer de daadwerkelijke behoefte aan nieuwe land met het oog op functies, die een Markerwaardpolder kan vervullen, is gebleken en de geesten rijp zijn voor realisatie daarvan.³²

Een dag na het uitbrengen van dit advies trok de regering officieel het principebesluit tot inpoldering uit 1985 in. Het zou een beheerplan voor het IJsselmeer en het Markermeer opstellen gebaseerd op diens status als open water.³³ De Markerwaard was hiermee van de baan en de PvdA, die al sinds 1977 tegen was, had haar doel behaald. De VBIJ kon ook na achttien jaar van actievoeren opgelucht ademhalen. Ze bleven echter niet stilzitten en bleven hun oproep voor goed beheer van het Markermeer en het IJsselmeer doorzetten. Het is een strijd die zij tegenwoordig, 51 jaar na de oprichting, nog steeds strijden. Alhoewel nu onder een verkorte naam: de IJsselmeervereniging.³⁴

HET EINDE VAN DE POLDER

Het zou officieel nog tot 2004 duren totdat de regering officieel geen ruimte in het Markermeer reserveerde voor een Markerwaard. Desondanks kwam de Markerwaarddiscussie in praktijk pas in 1990 tot een einde, mede doordat toen de PKB-procedure officieel was afgerond. In de verkiezingen van 1994 en 1998 kwam de Markerwaard al niet meer ter sprake.³⁵ Ook de VVM en IGM leken het einde van de discussie te erkennen in de jaarvergadering van de VVM in 1991: 'Toen is besloten om de V.V.M. – en I.G.M. – activiteiten op een zacht pitje te zetten. Niet trekken aan een dood paard en niet streven naar publiciteit.'³⁶ Het is interessant om te zien dat de meest actieve periode van de discussie rondom de Markerwaard gevoerd werd in de laatste zeven jaar. Hierbinnen domineerden steeds dezelfde tegenargumenten over milieu en ruimtelijke ordening, maar ook de hoge financiële lasten en het missen van een maatschappelijke noodzaak. Ondanks dat verschillende pro-Markerwaard acties op gang kwamen, sloegen deze niet aan zoals de acties van de VBIJ dit wel deden. De focus op het creëren van werkgelegenheid leek niet samen te kunnen gaan met de

torenhoge kosten, in een periode waarin het kabinet extra op de vermindering van de lasten lette. Na negentien jaar kwam de Markerwaarddiscussie ten einde.

Dat de plannen voor de Markerwaard tegenwoordig zijn weggestopt in de archiefkast, betekent niet dat het idee van een nieuwe polder uit het geheugen is verdwenen. Mede door de woningcrisis kwam in de afgelopen jaren toch de Markerwaard weer als een idee op tafel.³⁷ Om dit te realiseren zouden wel nieuwe plannen moeten worden gemaakt, aangezien er sinds juli 2020 al 12,5 vierkante kilometer land is 'herwonnen' op het water voor de Markerwadden. Deze natuurarchipel gaat uiteindelijk 10.000 ha beslaan, wat een kwart is van de geplande 41.000 ha van de Markerwaard. En hoewel de RIJP en ZZW ten tijde van de Markerwaard-discussie moeilijk overweg leken te kunnen met de vraag wat het concrete nut was van de polders, had de directeur van Natuurmonumenten in 2017 meteen een antwoord op dezelfde vraag over het archipel: 'dat de kroeskop-pelikaan hier straks zit.'³⁸ Hoe de tijden veranderen.

Michaël Koelewijn studeerde geschiedenis aan de Universiteit Leiden waar hij in 2022 is afgestudeerd. Dit artikel is gebaseerd op een essay dat hij heeft geschreven toen hij stage liep bij Batavialand in Lelystad.

Eindnoten

1. J. van der Zwaag, *Markerwaard/Markermeer: witboek IJsselmeer* (Amsterdam 1980) 11.
2. H. Goverde, *Macht over de Markerruimte* (Nijmegen 1987) 177; D.J. Wolffram, *70 jaar ingenieurskunst: Dienst der Zuiderzeewerken 1919-1989* (Lelystad 1997) 287.
3. Het rapport stelde ook dat de keuze voor Markerwaard als vestigingsplaats slecht onderbouwd was en dat het de vraag was of de tweede nationale luchthaven gewenst was. Zie het rapport 'Nota inzake vestiging van een eventuele tweede nationale luchthaven in een toekomstige Markerwaard' of Goverde, *Macht over de Markerruimte*, 173.
4. Wolffram, *Dienst der Zuiderzeewerken*, 291.
5. Wolffram, *Dienst der Zuiderzeewerken*, 292; E. Hakkenes, *Polderkoorts: hoe de Zuiderzee verdween* (Meppel 2017) 354-355; 'Stuk mist een deugdelijke grondslag: Planoloog heeft veel kritiek op nota over 'Markerwaard'' *Trouw* (17-02-1973); 'Planoloog op symposium in Utrecht: Friesland de dupe bij inpoldering van Markerwaard', *Leeuwarder courant* (17-02-1973); 'Lammers nodigt prof. uit voor een rondleiding', *Het Parool* (19-02-1973)
6. Hakkenes, *Polderkoorts*, 356; Goverde, *Macht over de Markerruimte*, 245-246.
7. Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders en Dienst der Zuiderzeewerken, *Verkenningen Markerwaard* (Lelystad 1975).
8. Wolffram, *Dienst der Zuiderzeewerken*, 294; S. Teule, *The struggle for the Markerwaard* (Utrecht 2020) 69.
9. Goverde, *Macht over de Markerruimte*, 264-265; 'Kamerfacties niet zo blij met inpoldering Markerwaard', *Leeuwarder Courant* (21-06-1980); 'Voorzitter Behoud IJsselmeer: regering heeft te weinig argumenten voor Markerwaard', *Trouw* (23-06-1980).
10. Teule, *The struggle for the Markerwaard*, 69; Goverde, *Macht over de Markerruimte*, 263-265; Tweede Kamer 16/320 1-2, Minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer en Minister van Verkeer en Waterstaat, 'Nota De ontwikkeling van het Markerwaardgebied', 1979-1980, 5 september 1980.
11. Teule, *The struggle for the Markerwaard*, 74; Goverde, *Macht over de Markerruimte*, 267; 'Breed front tegen Markerwaard', *Trouw* (09-11-1981).
12. A.M.C. van Dissel, *59 jaar eigengereide doeners in Flevoland: Noordoostpolder en Wieringermeer: Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders 1930-1989* (Zutphen 1991) 263.
13. Getallen uit: Goverde, *Macht over de Markerruimte*, 267-268.
14. Alhoewel het onduidelijk is waarom de 21 leden hun stem niet uitbrachten dacht Goverde dat het waarschijnlijk kwam doordat deze leden niet voor of tegen de Markerwaard waren en daarom zich van het stemmen onthielden. Goverde, *Macht over de Markerruimte*, 289.
15. Goverde, *Macht over de Markerruimte*, 287-288; Wolffram, *Dienst der Zuiderzeewerken*, 296; Teule, *The struggle for the Markerwaard*, 77; 'Krappe meerderheid adviesraad voor inpolderen Markerwaard', *Leeuwarder courant* (29-04-1982); 'Adviesraad kiest voor Markermeerpolder', *NRC Handelsblad* (29-04-1982).
16. Gequote uit: Goverde, *Macht over de Markerruimte*, 288.
17. I. Lipschits (red.), *Verkiezingsprogramma's: Bijgebracht en van een register voorzien door prof. dr. I. Lipschits* (The Hague, 1977); I. Lipschits (red.), *Verkiezingsprogramma's 1981: bijgebracht en van een register voorzien door prof. Dr. I. Lipschits* (The Hague, 1981); Goverde, *Macht over de Markerruimte*, 295.
18. 'Visseren en zeilers tonen op IJsselmeer tanden', *Trouw* (28-04-1984); C. Brendel, 'Alle zeilen bij tegen polder Markerwaard', *Het Parool* (30-04-1984); 'Zeilend protest tegen inpolderen', *NRC Handelsblad* (30-04-1984).
19. Zie bijvoorbeeld: J. Slomp, 'Markerwaard is meer dan de moeite waard', *Trouw* (12-11-1983). met de reacties: M. de Carpentier, 'Markerwaard', *Trouw* (17-11-1983); M. Menschaar, 'Markerwaard (2)', *Trouw* (22-11-1983).

- En Hans Smit, 'Markerwaard kost hoe dan ook geld', *Trouw* (04-02-1984). met de reacties: B.S. van der Weide, 'Markerwaard', *Trouw* (08-02-1984); Aad van Diepen, 'Markerwaard', *Trouw* (13-02-1984); K. Heijboer, 'Markerwaard (2)', *Trouw* (15-02-1984).
20. Goverde, *Macht over de Markerruimte*, 321-322.
21. 'Miljard tekort bij inpoldering Markerwaard', *NRC Handelsblad* (02-09-1983).
22. Rijkswaterstaat, Directie Zuiderzeewerken en Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders, *Geohydrologische aspecten bij de aanleg van de markerwaard* (Den Haag 1983) 35.
23. Met één manjaar wordt het werk bedoelt die één mens in één jaar kan verrichten. De Markerwaard zal dus voor 40 000 mensen één jaar werk opleveren of voor één mens 40 000 jaar werk geven.
24. 'Rijk kan kosten Markerwaard terugverdienen', *NRC Handelsblad* (19-01-1984).
24. Gequote uit: Goverde, *Macht over de Markerruimte*, 343.
25. 'Als het rijk geen geld heeft, wij wel': ondernemers zien brood in inpoldering Markerwaard', *Leeuwarder courant* (27-03-1984).
26. Erfgoedpark Batavialand, *Archief M. Spierings* (857) [hierna afgekort als: *Archief M. Spierings*], doos 6, Persbericht provincie Flevoland 17 november 1987. & 'Markerwaard deels droog': bedrijven en provincie lanceren nieuw plan voor kleine polder', *Het Parool* (18-11-1987).
27. *Archief M. Spierings*, doos 6, Rapportage marktonderzoek droogmakerij in Westelijk Flevoland, 1988.: idem., Persbericht provincie Flevoland 17 november 1987. De kosten van de droogmakerij stegen al snel naar 850 miljoen gulden: idem., flyer over de Droogmakerij Westelijk Flevoland: 'Uniek eiland in 't hart van Nederland', 1988.
28. 'Markerwaard is ook klein te duur: milieugroepen kraken nieuw plan', *Het Parool* (03-11-1988).
29. 'Ministeries zetten vraagtekens bij Markerwaard', *Het Parool* (11-02-1989).
30. 'Inpolderen deel Markermeer kan door private financiering', *NRC Handelsblad* (17-03-1989).
31. Lipschits, Isaac (red.), *Verkiezingsprogramma's 1989: bijgebracht en van een register voorzien door prof. Dr. I. Lipschits* (Amsterdam, 1989).
32. Tweede Kamer 16/320 18, Minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer en Minister van Verkeer en Waterstaat, 'Nota De ontwikkeling van het Markerwaardgebied', 1990-1991, 2 november 1980, 2.
33. 'Kabinet ziet af van inpoldering Markermeer', *Trouw* (03-11-1990); 'Markermeer wordt niet ingepolderd: Maij volgt advies Raad Waterstaat', *Het Parool* (03-11-1990).
34. Zie ook hun site op: <https://ijsselmeervereniging.nl/>
35. L., Isaac (red.), *Verkiezingsprogramma's 1994: bijgebracht door het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen te Groningen en van een register voorzien door prof. Dr. I. Lipschits* (Meppel 1994); Lipschits, Isaac (red.), *Verkiezingsprogramma's 1998: bijgebracht door het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen en van een register voorzien door prof. Dr. I. Lipschits* (Meppel 1998).
36. Erfgoedpark Batavialand, Archief R. de Wit (148), inv. nr. 6, Verslag 7e jaarvergadering Vereniging Vrienden van de Markerwaard, 2 november 1991.
37. Henk Licher, 'Opinie: 'Droogleggen deel Markermeer nodig voor oplossen woningtekort', *Het Parool* (13-09-2021) van: <http://www.parool.nl> geraadpleegd op 14-12-2021; Edwin Timmer, 'Op zoek naar ruimte: Markerwaard, 40.000 hectare vruchtbare grond voor het grijpen', *De Telegraaf* (23-08-2020) van: <https://www.telegraaf.nl> geraadpleegd op 14-12-2021.
38. Hakkenes, *Polderkoorts*, 367.